

101
2887

101

ända ~~ända~~ och all ungdomen rusade ut. Då släppte han ned skräddaren och sa: "Tack ska du ha. Du var värste fiende, men du blev min störste hjälpare", men för den hjälpen fick skräddaren ligga till sängs för i flera dagar. En gång var han i skogen och körde stockar på en hammel med ett par stutar och lastade för stor stock, så stutarna orkade ej draga den. Då blev han arg å spände från dem och slängde ~~XXXX~~ stocken på axeln med hammel och länk vidhängande. Så kör han stutarna framför sig och knekar hem. Om den bragden finns en målad tavla hos hans dotter i Jungfruboda. Den ser rätt komisk ut. Jag har sett den flera gånger. På Karlshamnsresorna ville bönderna ofta ha honom med. Han var ett säkert skydd mot Blekingarna. Min morbror berättade, att han var med en gång, och när de kommo till Holje, en gammal gästgivaregård i Blekinge, så var där en 10 å 12 blekingar, som satt igen vägen med sina lass. Då bad Jösse dem öppna vägen, så de kommo fram, men de tyckte, att det var inte så brått, och förresten öppna vi inte, förrän vi själva vilja. Då gick Jösse in och beställde ett halvt stop brännvin, men hade ingen flaska utan bad han skulle få låna ett lerfat en 10 minuter. Så satte han sig vid ett bord och tömde fatet. Så gick han ut och frågade, om de ville öppna vägen, men fick samma svar som förut. Då gick han utåt hela linjen och kastade alla lassen överända och sade till sina kamrater: "Nu kör vi hera, för nu är vägen öppen", och ingen bleking tordes knysta. Många äro berättelserna om hans kraftprov.

102

2887

102

I Karlshamn fick han utföra många av dem. Det svåraste och sista där var, han höll vad om att lyfta ett skeppsankare, som vägde 70 pund. ~~XXXXXX~~ Han vann vadet och lyfte ankaret men knäckte sig i ryggen, så hans hälsa och krafter voro härmed slut, så sist tiden av hans levnad blev han så krokryggig, så han kunde inte lyfta huvudet högre än knäna då han gick. Han dog i sin mannaålder. Han efterlämnade 5 barn, 2 söner och 3 döttrar, men ingen av dem ärvde hans jättekrafter. Hans hustru minnes jag. Hon var rätt liten till växten. Många av hans barnbarn leva ännu här i församlingen, och en dotterdotter bor i Pottorp.

Ja, så var de om de, och så var det om de, och nu är frågoformuläret genomgått, och som jag förmodar, att Lektorns frågoavdelning är slut och mitt minnesförråd minskat rätt betydligt, och får jag härmed sluta mina enkla rader med tack för gott samarbete.

Enkel
Muss led
V. J. J. J.

J. P. Nilsson,
1933?

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

103
2887

103

Tröskning.

Så fort man bärgat det första kornet strax efter Olsmässotiden, måste den, som var i behov, strax börja med tröskningen. All tröskning skedde ju som vi veta med slaga. Då man slog första tröskslaget, plägade man säga: "N^u ringa vi för Ola Krok". I vanligafall började man annars icke med tröskningen förrän i början av september, när det började "kvällas" tidigare på eftermiddagarna. Omkring mitten av september började man göra "kvällar", och då skulle man tröska minst två travar varje kväll. Kvällströsket fortsatte så till omkring mitten av oktober. Där- efter började man stiga upp vid 2 à 3-tiden om morgnarna och otte- tröska. På så sätt fortsattes med tröskningen, så länge väderleken var blid, och man alltså om dagarna kunde arbeta ute på åkern eller med nyröjningen, med schaktning, sten- och stubbrytning. Kvälls-

Skriv endast på denna sida!

104

2887

104

tröskning betraktades icke såsom något egentligt arbete utan såsom nöje och tidsfördriv under de långa och mörka hästkvällarna och höstmorgnarna. Sedan tjälen gått ur jorden, och arbetet på åker och nyodlingar ej kunde fortgå, tröskade man hela dagen från tidigt på ottan till sent på kvällen. För att upplysa logen användes en järngryta, fylld med brinnande fyrved(tjärved). Denna var placerad i främre vänstra hörnet på logen. Det säger sig själv, att detta slags lyse var mycket eldfarligt på en loge, där agnar och halm kastades om vartannat, och ofta hände det, att ladan antändes och nedbrann till grunden med all inneliggande gröda. Far talade om, att på 1840-talet nedbrunno 5 ladugårdar här i församlingen, vilka antänts av fyrvedsgrytor under kvällströskningen, och året därpå blev otte- och kvällströske vid fyrvedsgrytslyse förbjudet. I stället för fyrvedsgrytan användes där- efter en s.k. "skrunta", vilken utgjordes av en trälåda med 3 väggsidor, som sattes upp på väggen. Till lyse i skruntan användes talg- eller vaxljus. Tröskningen gick långsamt och räckte i regel till jul. Även om man mycket väl skulle kunnat avsluta all tröskning före jul, måste man gömma två travar, helst korn, som skulle tröskas i dagningen.

4 Nekar skulle sätta ut till fåglarna, vilka sattes i de bästa fruktträden på julafton. Dessa nekar skulle vara stora och den bästa årsgrödan, ty den, som sparade på fågla-

Fåglanekar.

nekarna, han skulle ej få någon bra gröda följande år.

All tröskningen borde vara slut före julhelgdagsringningen i himmelen, d.v.s. omkring klockan 4 eftermiddagen. "Pläjladundrandet" skulle vara slut, när kyrkklockorna ringde in julen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

105
2887

105

V. Torsås, Län.

Utb. bsk

Utg. at Mikael Th. J.
V. Torsås Fogård

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

106.

2887

106

Julslakten.

Redan i oktober började man på allvar göda julgrisen och det likaledes för julen avsedda fäkreaturet. Julgrisen borde ha minst 20 pund, 170 kilo, fläsk samt 1 pund ister, om den skulle anses värdig att slaktas till julkalasens fröjder samt dessutom räcka till nästa jul. Under gödningstiden skulle julgrisen hållas innestängd i en "stie" eller "kätte" vid köksdörren, så att matmodern i huset själv kunde fodra den, och det var till hennes berömmelse, om slaktarn, då han kom, förklarade, att hennes julgris var den störste han slaktat till julen.

Grisslakten skedde alltid i köket vid den stora öppna spisen, där det var mycket behändigt att värma skållvatten. Klockan 4 på morgonen kom ~~XXXX~~ slaktarn - i regel en gammal, uttjänt knekt - till gården. Slaktmorgonen kallades därför svinotta.

107.
2887

107

Slaktaren trakterades med brännvin och tilltugg, tills han blev ordentligt anstruken och fick mod att börja sitt blodiga arbete. Ofta blev slaktaren så drucken, att han raglade in i svinstian, när han skulle snärja grisen och vid sådana tillfällen utspelades mer än en lustig, eller om man så vill sorglustig scen. Humana slaktmetoder voro okända, och mången gång kunde det förflyta flera timmar från det man börjat snärja grisen till dess den äntligen var död av hugg och slag eller helt enkelt genom kvävning, ja, t.o.m. av hjärtslag. Det kunde t.o.m. hända, att slaktarn, upphetsad av brännvinet och slaktiver ej så noga kunde urskilja fram- och bakända utan stack kniven in under svansen på grisen i stället för bröstet. För att snärja grisen användes en s.k. "vrelle", vilken utgjordes av en käpp av ungefär $\frac{1}{2}$ alns längd. I dess ena ända voro båda ändarna av ett snöre fastbundna. Snöret användes att lägga om grisens tryne, varefter man vred runt på kavlen, så att trynet kländes fast i snöret, och på så sätt kunde man hålla fast grisen, medan ett par medhjälpare passade på och lade en repsnärja om en av bakfötterna. Nu började det arma djurets lidande på allvar, ty innan man stack grisen, brukade somliga skära ut senorna i bakfötterna och hänga upp honom levande på samma sätt, som man nu för tiden hänger upp en slaktad svinkropp. Även brukade en och annan slaktare spärra upp grisens mun och sätta in en spetsig pinne för att hålla munnen uppspärrad, så att inte hans skrik

skulle höras om hela roten. Därefter vidtog avlivandet av julkinkan.

Nötkreaturen slaktades i regel i mitten av november månad, ty talgen behövdes till ljus under den mörka tiden i november och december månad. Den bästa talgen gömdes och användes till julljus.

En fjärdedel av djurets kött saltades helt litet och gömdes och användes till julmat, en fjärdedel åtgick till de fattiga, som gingo omkring till jul och tiggde sin julkost av de bättre lottade, samt till knekten, kyrkstöten och prästen, som också gärna togo emot en fet köttbit till jul, två fjärdedelar torkades att användas för hushållet under årets lopp.

109.
2887

109

Ljusstöpning.

Julljusen stöptes i min barndom av den bästa talgen efter nötkreaturen. Ljusvekarna flätades av för ändamålet tillagat blångarn, innan bomullsgarnet fanns att tillgå. Vekarna knötos till en ögla, i ena ändan igenom öglan trädde en träspeta. 4 Vekar på varje speta. Så lades spetorna på två stolstyre över en vattenbalja med kallt vatten i. Talgen smältes och silades nogga. Därefter hällde man varmt vatten i en hög, smal kärna, som var avsedd för ljusstöpning och kallades ljuskärnan. Så hölls talgen ovanpå det varma vattnet. Så doppades ljusvekarna i talgen och hängdes tillbaka att svalna över det kalla vattnet i baljan. Så fortgick doppningen till ljusen voro lagom tjocka. De bästa ljusen användes till stugelyse över julen, de sämsta till ladugårdslyse. Det vackraste ljuset skulle medföras till kyrkan

//0.

2887

110

Vättaljus.

för att lysa under julottan. Här blev det alltid ett ideligt jämförande och pratande om vem som hade stöpt det bästa och vackraste körkljuset. Ingen ville ju för skam skulle vara sämre än den andre, och därför blev det alltid till julen i tysthet en tävlan i ljusstöpning. Vidare stöptes ett tregrenaljus till att sätta på julbordet samt några stycken mindre ljus av ungefär ett julgransljus storlek, som kallades "vättaljus". Dessa sistnämnda tändes julafton i skymningen och sattes i 2 små granar ute på sopdyngan utanför köksdörren för att lysa, så att man ej av misstag skulle slå skur- eller ~~XXX~~ diskvatten på vätten, som på julafton Vätten. smög omkring huset och försökte komma med på ett hörn vid julmåltidens avätande. Den, som råkade slå ut skur- eller tvättvatten på vätten, kunde alltid - trodde man - bereda sig på att råka ut för många slags olyckor före nästa jul. Min far förbjöd alltid att slå ut något vatten efter mörkrets inbrott av fruktan för att "blöta vätten". Allt tvätt- och badvatten samt urin slog man under de två första juldagarna i en stor så eller tunna, som noga övertäcktes, för att inget otyg skulle titta i den och kunna tillfoga skada. Här vill jag nämna att min far och mor aldrig efter mörkrets inbrott under vilken som helst tid på året vågade slå ut vatten, särskilt varmt, utan att först spotta tre gånger och säga: "Ä hää nåöt i väjen så vell ja be att flötta se". Min far brukade tala om varje julafton, att det i hans föräldrahem inträff-

fat, att en dräng kastat ut varmt tvättvatten utan att säga något,
och under julnatten insjuknade hela familjen samt drängen. ~~XXX~~
Drängen dög under julhelgen, men de övriga familjemedlemmarna
tillfrisknade. Drängens död och de övriga familjemedlemmarnas
sjukdom ansågs vara vättenshämnd, för att han blivit översköld
med tvättvatten.

///
2887

111

Julbrygden.

Julölet var ju näst efter brännvinet den förnämsta drycken på julkalasen och förresten vid varje måltid under julhelgen. Den som kunde brygga det bästa julölet, ansågs för att vara särskilt duktig och förståndig. Därför blev maltberedningen och ölbryggandet den sak, som noggrannast och omsorgsfullast måste utföras av julförberedelserna.

Redan vid tröskningen tog man undan en tunna av det bästa kornet. Det fick ej vara av det korn, som låg överst i "sädeslaet". Den kallades "svett floen", ty detta ansågs ej vara tillräckligt grobart. Vid mältningen östes kornet först i en stor bykeså. Därefter östes vatten i säen, så att detta kom att stå över kornet. Där skulle kornet stå i vatten i tre dygn, så att det blev ordentligt genomblött. Detta kallades, att kornet stod

113
2887

113

i stöp. Därefter tappades vattnet ut, och kornet östes upp i säckar, varefter det gick ligga i 2 eller 3 dygn, tills det blivit varmt, sedan kornet tagit värme i säckarna, lades det upp på en s.k. mältloge, där det skulle mälta "gro". Mältlogen utgjordes av tätt sammanfogade bräder, som voro uppfästade nära taket i fähuset, där det var jämn och lagom värme, så kornet kunde gro ordentligt. Här fick kornet ligga 8 a'9 dygn, tills groningen hade skett. Under groningstiden skulle kornet tvättas minst varannan dag med varmt vatten och noga omröras. Rötterna skulle vara fullt utvecklade men grodden, "ålen", endast svagt skönjas, ty det hette, "att det, som ränner i ål, rinner inte i skål". Sedan groningen fullbordats, forslades maltet till "bastan" för att torka på en där uppmurad "malttorka", bestående av en sex alnar lång mur med ugn i mitten övertäckt med bräder eller plåt med tätt av små hål för värmen. Under torktiden måste maltet ständigt omröras, så att ingenting blev bränt. För att torka maltet ätgick i mitt hem ungefär $1\frac{1}{2}$ å 2 dygn och var ett mycket noggrant arbete. Sedan maltet torkats, vidtog malningen av det, som skulle bli julöl av. Malningen utfördes vanligtvis på hemkvarn och fick ej finmalas utan bara krossas på en hemkvarn eller "tjölva", som far ägde vid ett litet vattenfall. Åtta dagar före jul, skulle det bryggas. Bryggandet av julölet brukade alltid min far själv utföra. Först koktes en stor kittel vatten, som östes på maltet

114

2887

114

i en stor bykeså. Därpå vidtog ett ideligt omrörande under ett par timmars tid med den s.k. maltsköfflen(skoffan), vilken även användes vid vändandet av maltet på malttorkan. Bryggekarret iordningställdes. Detta kar var vidare i övre kanten och smalnade av mot bottnen samt försett med ett hål i nedre kanten, på det att ölet skulle rinna ut. Bryggkarret ställdes på en bänk eller två stolar så högt upp, att en större kittel kunde placeras inunder. Därefter lades några enekäppar i bottnen på karet samt ovanpå dessa grov råghalm. Denna anordning kallades röste. Maltvattnet östes så i karet och fick rinna igenom halmen och ner i den under karet placerade kitteln. Maltet silades då ifrån och blev liggande i halmen. Detta kallades att rösta ölet. Denna procedur måste utföras ett tiotal gånger, så att sötman och kraften i maltet blev fullständigt uttvättat. När detta var färdigt, skulle ölet kokas och skummas på det omsorgsfullaste samt efter ett dygns avsvälning tillsättas med jäst för att jäsa, varefter det tappades i öltunnan.

När allt var undanstökat med ölbryggningen, var det julafton och för många t.o.m. nyårsafton. För att skydda brygden mot otyg, som svärmade kring överallt, lades stål i maltet. I det färdigbryggda ölet lades ett stycke kol av samma orsaks skull samt för säkerhets skull även ett par furustickor i kors över karet. Även kunde någon spika fast en hästsko på bryggekarret för att få lycka med brygden och skydda den för otyg.

Skriv endast på denna sida!

Julbaket.

Bröd skulle alltid bakas en hel mängd.

Julbrödet skulle räcka åtminstone till Sigfridsmässan eller helst längre. I mitt hem bakades minst 4 eller 5 olika slags bröd till jul. Det förnämsta julbrödet var vörtbröd. Till detta användes det finaste mjölet samt ölvört till degspad. Vidare bakades av siktat mjöl, d.v.s. väl sållat mjöl, siktbröd. All säd sammaldes. Den skalades och siktades ej vid kvarnen som nu för tiden. De små kölekvarnarna(?), som voro i bruk ända till mitten av 1800-talet, var det bra, om de fingo säden någorlunda krossad, utan de fingo sälla den hemma med grövre och finare handsåll, "säv". Det kallades då "sävat" bröd. Ett slag kallades slagbröd. Detta tillagades av grovt mjöl samt potatis. Mjölet och potatisen rördes tillsammans med kokhett vatten till en hård

116.
2887

116

deg, vilken bearbetades ett par timmars tid med en "stöt" (päägrötastöt). Sedan ältningen och stötningen var avslutad, fick degen stå 2 dygn utan att jäsa. Av denna deg bakades tunna kakor med hål i mitten. Detta bröd trädde efter bakningen på en stång, som var uppfästad i taket vid spisen och kallades "kaktenen". Vidare bakades ett slags vardagsbröd. Till detta användes vanligen $\frac{1}{3}$ kornmjöl, $\frac{1}{3}$ rågmjöl samt $\frac{1}{3}$ havremjöl. Julbrödet utom slagbrödet, nedgrävdes i säden i sädesbingarna för att hållas mjukt och skyddas för frost. Ytterligare bakades av mjöl och potatis ett bröd, som kallades "kaffebröd" (ej till kaffedopp) utan användes till (kaffesump). Mjölet och potatisen ältes till en hård deg och formades till en halv aln hög kuse i vidd som en vanlig brödkaka. Därefter tog man ett starkt snöre och skar av kusen i tunna kakor ungefär $\frac{1}{2}$ tum tjocka, vilka sattes in i ugnen att torka. Dessa kakor användes av de fattigare ^{mången} och gång av de förmögnare hushållen till att koka kaffe på för att spara på de dyra kaffebönorna, vilka endast tillsattes ytterst sparsamt för att giva drycken en aning av kaffesmak.

Vete och vetmjöl var här i trakten bara för 60 år sedan fullständigt okänt, varför finare bakverk, t.ex. kringlor till kaffedopp bakades ^{av} finsiktat d.v.s. finsållat korn och rågmjöl. Dessa kringlor bakades så stora, att man gott kunde träda dem på armen och bära dem, när man gick hem från ett

kalas eller dylik tillställning.

Vid det första julbaket bakades alltid i mitt hem ett 50-tal små kakor. Dessa kakor utdelades jämte ungefär $\frac{1}{2}$ skålpund kött till varje av de fattiga, som gingo omkring och tiggde julakost.

Dessutom bakades julakusar och julagrisar och dito bockar samt allahanda julagubbar och julakäringar åt de mindre barnen att leka med. Ytterligare bakades både åtta- och tolvhålakringlor att lägga på julhögen.

Till kaffedopp behövdes ej så mycket som nu för tiden. Varje karl, som kom på besök, trakterades med bröd, ost och smör samt framförallt brännvin. Till kaffedopp fingo kvinnorna hålla till godo med de grova korn- och rågmjölkskringlorna, ty de hade ej annat själva därhemma.

117.

2887

117

118.
2887

118

Nya kläder och skor till jul.

Så fick man naturligt inte enbart tänka på kroppens behov av mat utan även på dess behov av kläder. Både stora och små skulle ha kläder och skodon till julen. Därför gällde det att i rättan tid redan tidigt på hösten ett par tre månader före jul betinga sig skräddare och skomakare, ty dessa voro alltid hårt ansatta och svårast ett par månader före jul. Skräddare och skomakare gingo från gård till gård och utförde sitt arbete för hand och sydde kläder och gjorde skor åt både män och kvinnor och barn. Alla kläder till män- som kvinnfolk tillverkades av hemvävt tyg. Vadmal bereddades av ull både till ör och varp. "Press-tyg" gjordes av lingarn till varp och ullgarn till ör. Dessa voro de vanligaste tygerna och tillverkades i hemmen och voro både varma och starka.

119
2887

119

Läder till skodon köptes av garvarna, som reste omkring vid mantalsskrivningarna och kronouppbördsmöten och sålde sina varor. Även kunde en garvare genom en kungörelse i kyrkan låta allmogen veta, när han kom till den ena eller andra platsen för att avyttra sina varor samt köpa eller mottaga hudar och skinn till beredning. Ibland kunde garvarna t.o.m. möta upp med sitt lass på kyrkbacken eller där ett husförhör skulle hållas. Kalvskinn användes till beslag på vadmalsbyxor och vadmals-tröjor. Fårskinn till foder i tröjor. Ett par oerdentligt skinnbeslagna byxor med dito tröja höllo i många år. En månads tid före jul fingo skräddare och skomakare arbeta nästan både dag och natt, men detta till trots hunno de ej med allt arbete, som de lovat utföra till jul och fingo många ovänner till jul. Råkade de sedan under julen komma på kalas tillsammans med dem, som de icke hunnit sy åt, så fingo de ofta uppbära stryk och smälek av dem, som inte fått sina kläder till jul, och där de varit, så de gummorna: "De ä roligt, när de komma, men ändå mötet roligare, när de gå."

Knektens lön.

Knektens lön utgjordes i regel av naturaför-
måner. Ägare av tillsammans sex fjärdedels mantal skulle hålla en
soldat. Hans lön utom soldattorpet var i kontanta penningar 3
kr. för varje fjärding, alltså 18 kr. för alla fjärdingarna.
Vidare skulle han i natura för varje fjärding ha en skäppa korn,
en famn ved, som han efter anvisning själv skulle hugga och hem-
forsla med rotehållarnas "ökar", en kappa malt för varje fjär-
ding till julöl samt på julafton som julakost 1 kaka med sovel
och 1 ljus. På julafton skulle han gå omkring i roten för att
hämta upp sin julakost, och som somliga hade 10 à 12 rotebön-
der, och i varje gård han kom, trakterades med brännvin, så att
hans gång blev alltmer vinglande, och slutligen brukade han fram-
 emot eftermiddagen hamna i ett dike eller håla vid vägen med sin

säck, så ofta fick någon av de sista han besökt skjutsa honom
hem eller åtminstone bära hans brödpåse och fingo ofta till tack
härför bannor och skällsord av hans ilskna gumma.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

121

2887

121

122
2887

122

Julrengöringen.

Rengöringen började i hemmet de första dagarna i julveckan. Skurningen fortgick nästan dygnet om hela veckan före jul. Golv, väggar, tak, spisar, sängar och skåp skulle rengöras grundligt till jul, ty julrengöringen var på de flesta ställen den enda under hela året. Skorstenarna skulle sotas, och nytt stål till skydd mot otyg, som tänktes komma in i huset genom skorstenen, skulle läggas in i skorstenen. Ny sänghalm skulle anskaffas. Linne, där dylikt användes i sängarna, skulle ombytas. Sängkläder skulle vädras ordentligt. Ingenting i huset fanns, som ej fick en grundlig uppputsning. Kopparkärl, tenn- och mässingsljusstakar skulle blankpoleras.

Granris finhackades. 3 à 4 stora potatis-
korgar fulla iordningställdes för att strös på alla golven i
huset på julaftons eftermiddag. Detta ris fick ej bortsopas förr-

Skriv endast på denna sida!

än tredjedag jul. Därpå ströddes nytt ris varje dag ända till farängladagen. Ofta brukades att strö ris på golvet varje lördagseftermiddag året runt utom vid midsommarhelgen, då man strödde björklöv blandat med gula "oxfibler" på stugugolvet.

Tidigt julaftonsmorgon före dagningen voro husmodern och hennes medhjälpare i färd med att hänga upp gardiner för fönstren.

721
2887

123

124

2887

124

Julpyntning.

Vidare skulle juladuken, en stor vit dräll-
duk, "pinna upp" i taket i dagligstugan. Mitt i taket och du-
ken fästes ett stort rött äpple samt ytterligare fyra, ett i var-
je hörn på duken. I taket under mittäpplet fastgjordes en halm-
krona, gjord av grova råghalmstrå. Kronan var ej flätad, utan
halmsträna bundos samman hörnvis med ulltråd, så att kronan blev
sex- eller åttakantig. I kronans hörn fästes ull- eller bomulls-
tussar. I denna krona sattes ej några ljus. På bordet brukades
en svarvad träkrona, som uppbar 5 eller 6 ljus. På väggarna upp-
sattes vävda väggbonader. Dessa voro vävda i olika mönster med
bilder, föreställande Kristi födelse, barnet i krubban, de vise
männen från Österlandet, herdarna i Betlehemsängden m.m. Dessutom
uppsattes i varje hem och koja s.k. julabrev, enkla målade eller

tryckte bilder av Jesu födelse och motiv angående julen.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

—•••— 125
2887

125

Sm.
Sals 62
J. Torsén

upph. Joh. Nilsson

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

126.

2887

126

Julhägar.

Julhögarna gjorde husmodern i ordning på julaftons morgon, innan barnen voro uppstigna, så att de voro färdiga, då barnen stego upp. Varje barn, som inte fyllt 15 år, skulle ha en julahög på bordet över julen. De utgjordes av en liten kaka siktbröd, en av vörtbröd samt en liten ostaknatting, i omkrets som ett kaffefat, en åtta- och en tolvhålakringla, två röda äpplen. Dessutom ställdes framför varje en julahäst med ryt- tare åt pojkarna samt en julakäring åt flickorna. Dessa högar skulle stå orörda under hela julen ända till efter trettondedagen, och barnen skulle under helgen, så vitt möjligt, försöka utöka var sin hög med kringlor och äpplen och annat smått, som de erhö- llo av släktingar och grannar.

Småland
Albo
7. 1886

1886 J. M. P. Nilsson
1886

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

127.

2887

127

Dopp i grytan

skulle göras vid 12-tiden på julafton. Då hade husmodern kokat en större gryta med sovel, bestående av kött, fläsk och korv. Grytan sattes på bordet, och alla husets medlemmar ställde sig kring bordet att doppa av det bästa julbrödet i spadet samt äta av sovlet, så mycket de orkade.

Efter doppet i grytan värmdes en stor kit-
tel vatten, varefter alla familjemedlemmarna tvättade ~~XXX~~ sig
omsorgsfullt samt bytte om linne och togo på sig de nya klä-
derna, som de erhållit till julen.

Jultvagning.

128.

2887

128

Julrengöring i ladugården och djurens
utfodring julafton.

Även vill jag nämna, att häststallet som fähuset genomgick en grundlig rengöringsprocedur till julen. Ny ligghalm lades i kobåsar. I svinstian och kalvkätten med grovhackat granris och halm. På julafton ombonades väggarna i fähuset och häststallet med långhalm. Alla eventuella hål och springor i väggar och stenfoten tillstoppades omsorgsfullt. Stål lades över för att skydda mot maran samt annat otyg, som om julnatten troddes ha fria händer att rumstera, som de ville. På somliga ställen brukades lägga två liar i kors på trösklen till såväl stallet som fähuset, samt dessutom sammanblanda kol och lera till ett murbruk och lägga i ett hål i foderkrubbsbjälken framför varje djur för att skydda dem.

Julaftons kväll utfodrades fäkreaturen enbart med hö av den bästa sorten. Hästarna fingo enbart havre

Skriv endast på denna sida!

Skydd mot
maran.

och svinen såvitt möjligt mjöl och mjölk.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

129
2887

129

Tomten.

På aftonensattes ett litet fat gröt åt tomten. Detta fat skulle placeras så, att tomten lätt kunde hitta det, ty tomten var alltid mycket lättretlig och skulle han inte finna det på vanligt ställe, så hände det, att han "ilsknade till" och flyttade till en annan gård. Allt bestyr i ladugården samt utomhus skulle vara avslutat före skymningen, när kyrkklockorna ringde in julen, så att man ej behövde störa djuren eller tomten efter mörkets inbrott. Fåglanekerna hängdes upp tidigt på eftermiddagen, så att fåglarna kunde äta sig mätta före skymningen. Tomten brukade nämligen vid en viss tidpunkt på kvällen utföra en del schåser med djuren, så att dessa blevo trivsamma under det kommande året, och under dessa manipulationer fick han ej störas.

171

2887

131

Diverse julaftonsbestyr.

På julaftons eftermiddag gjorde husmodern i ordning korgar med bröd och sovel samt kringlor å äpplen och lite smått vad hon hade. Detta bars av de äldre barnen eller tjänstefolket till gamla och orkeslösa fattiga personer, som ej själva orkat gå omkring och tigga till julen. Själv har jag många gånger i min barndom sprungit omkring med dylika korgar till gamla och fattiga och av dem blivit välsignad.

Ved och vatten bars in julaftonsförmiddag, så att det räckte över de första helgdagarna.

Även vill jag nämna, att då man tröskat och lagt säden till förvaring i bingarna, brukade man rita ett kors med handen i säden. Julbrödet packades ner i sädesbingarna på julafton, och när detta skett ritades korset för att skydda den

Gåvor till
gamla och
fattiga.

Ved och vat-
ten.

Julbrödet.
Utsädet.

och brödet mot onda makters skadegörelse samt dessutom lägga en hästsko i utsädesbingen dels för skydd och dels för att få lycka med det nya utsädet.

En av de största kakorna lades ner djupt i bingen att förvaras till vårarbetet skulle börja. Då skulle den delas åt dragarna och stärka deras krafter under våren.

722.
2887

132

Julaftonsmåltiden.

Omkring klockan åtta julaftonskvällen skulle julbordet dukas i dagligstugan. Ett stort s.k. slagbord ställdes mitt i stugan. En stor drällduk breddes däröver. Mitt på bordet placerades ett tregrenaljus samt ett mindre ljus på vardera bordsändan. I den stora öppna spiseln tändes en väldig julbrasa. Därefter började dukningen.

Den förnämsta julrätten i mitt hem var lutfisk. Han fick ej saknas i något hem (blötfisk) med mycket salt och starkpeppar samt fiskasupen. Sovlet från doppet i grytan, fläskkorv och kött framsattes oskuret i ett stort trä- eller lerfat. Stuvade bruna bönor till sovlet var förr både i mitt och på andra ställen en vanlig rätt på julbordet. Ärtvälling eller fruktsoppa framsattes ävenledes i ett stort fat, ur vilket alla

i julmältiden deltagande åto med träskedar. Risgrynsgröt(vitå gröt) garne~~r~~ad med finstött socker och kanel utgjorde efterrätt. Till dessert risgrynspannkaka. Till varje rätt togo de äldre en duktig sup brännvin. Ölstopet skulle cirkulera kring bordet från den ena till den andra från höger till vänster (eller som vi säga i solens riktning), ty i annat fall trodde man, att allt görande och låtande i huset under det kommande året skulle komma att gå bakvänt och bli besvärligt. Därefter samlades vi alla runt bordet försedda med var sin psalmbok. Alla läste högt, unisont, juldags-evangeliet samt några andra lämpliga bibelställen. Vidare läste alla unisont alla julpsalmer fr.o.m. 55 t.o.m. 63. Därefter sjöngs unisont de tre sista verserna ur psalmen 63. Därpå avslutades akten med att far läste "fader vår" och "välsignelsen".

134.
2887

134

135
2887

135

Trollens och andra onda väsens
makt under julen.

Alla den tidens människor voro oerhört vid-
skepliga, varför ingen hade vågat gå utanför stugudörren, ~~KÄNN~~
knappast om det brunnit i husknutarna, av fruktan för troll och
onda makter. Havande kvinnor måste på det noggrannaste vakta sig.
En gammal saga lever ännu i folkets minne, och den berättar om
en kvinna från Virestad, som om julafton blev bortförd av trollen.
I stället för att berätta här något av den, så sänder jag härmed
~~en~~ gammal visa, som blivit diktad därom, och som bör bevaras för
eftervärlden. Denna saga har nog varit upphov till många vid-
skepliga seder och bruk vid julafton. Sålunda måste havande kvin-
nor ha stål i kjortelsäcken, stål i spisen, där de stodo och la-
gade mat o.s.v. Inget redskap av vad det vara månne, fick stå
ute under julnatten.

Julgranar.

Vad granar angår vill jag nämna, att far brukade hugga två stycken, som ställdes en på vardera sidan om förstugubron, samt två små, som ställdes en vid var sida om köksdörren. I de sistnämnda ~~XXX~~ sattes ett litet ljus, som kallades Vättaljus. vättaljus, som skulle skydda vätten och så att man skulle kunna se sig för, att han ej blev skällad på julafton. Dessa granar voro ej kvistade eller skalade som brudgranarna.

V. Törns, Sm.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

137

2887

137

Få veta sin tillkommande.

Om någon giftasvuxen flicka hittade ett helt korn i julbrödet, lades detta över dörrposten. Den pojk, som först kom in genom dörren, blev hennes friare under året.

Skriv endast på denna sida!

/ Ark. - Ark.

Sätt att väcka genkärlek.

Om någon förälskat sig i en person men ej kunde väcka genkärlek, skulle den försmådde parten taga ett jul-äpple samt därefter sticka hål i vänstra handens ringfinger och låta ett par droppar blod rinna ner i ett hål i äpplet. När man nästa gång träffade den älskade, skulle man så utan att denne anade oråd giva honom äpplet. Åt han upp äpplet, så skulle kärlek uppväckas hos denne eller denna. För säkerhets skull skulle det vara ett av de äpplen, som varit uppfästade i juladaken ~~XXXX~~ i taket.

V. Törns S.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

139

2887

139

Jul.

Dödsvarsel.

Förebud till dödsfall iakttog man mycket Julbaket.
noga. Om husmodern av en eller annan anledning vid julbaket råkade
vända en kaka i ugnen, var detta ett säkert förebud till döds-
fall i huset, så att näst hon bakte, skulle hon baka begravnings-
bröd.

Om en glöd flammade upp i askan, sedan el- Glöd.
den slocknat, var det tecken till dödsfall i slakten.

Om någon dristigare familjemedlem vågade Se in genom
gå ut och titta in genom fönstret under julaftonsmåltiden, så fönstret jul-
kunde han se den, som under året skulle dö, sitta huvudlös. Var afton.
det den utanför fönstret stående, som skulle dö, kunde den innan-
för varande se honom stå huvudlös utanför.

Slocknade ljusen, innan de voro utbrunna , Julljusen.

eller stannade väggklockan julnatten, betydde detta en nära anhörigs död. Brunno ljusen endast ett litet stycke, innan de slocknade, blev det ett barn, som dog. Brunno de till mitten, blev det ett av de äldre barnen, och brunno de ~~KLOCKAN~~ nästan ned, så blev det farfar eller farmor, far eller mor.

Om i en sjö någon skulle komma att dränka sig under året, hördes julaftons kväll nödrop därifrån såsom av en i sjönöd.

Om någon genom olyckshändelse skulle omkomma i skogen, hördes julnatten nödrop därifrån, och om någon var ute och färdades, kunde han se den förolyckade hemforslas.

Om en katt självdog under de första juldagarna, var även detta ett tecken till dödsfall.

Om röken från julbrasan slog in i rummet, var detta tecken till eldsvåda under det kommande året.

Spjällen i spislarna fingo ej skjutas, ty om fädernas andar ej kommo in och fingo äta med av julmaten, troddes, att de togo bort sin välsignelse över huset och tillfogade olyckor och skada.

Öppnades dörren av sig själv, betydde detta ekonomiska olyckor, och att familjen skulle snart bli körd från gård och grund.

Klockan. 140.

2887

140

Sjön.

Skogen.

Katt.

Julbrasan.

Dörren.

Årsgång.

Den, som skulle gå årsgång, måste vara en särskilt gudlös och råbarkad sälle. Konsten måste läras av någon klok gubbe eller gumma, ty icke alla, som gingo årsgång, fingo se något av vad de önskade. Om de hemliga konster, som en riktig årsgångare måste lära av någon förfaren person, kan jag ej berätta, ty dessa höllos stängt hemliga. Den siste, som jag vet gick årsgång, ~~XXXXX~~ var en person, som bodde i en liten koja i Horjeboda och kallades Humplingajonen. Han berättade, att man tre torsdagsnätter i rad vid tolvtiden på natten skulle gå tigande tre gånger till kyrkogården rätt fram samt därefter runt kyrkan baklänges motsols tre gånger, under det man läste Fader vår baklänges. Varje gång man ~~XXXX~~ passerade kyrkdörren, skulle man blåsa tre gånger i nyckelhålet samt uttala en slags besvärjelsefor-

mel - denna besvärjelses ordalydelse ville han aldrig omtala -
därefter skulle man gå baklänges ut genom kyrkogårdsporten, spotta
tre gånger samt vända mössan.

Efter en del andra schäser mötte man så
glosoen, som i sitt gap var en kavel, som man skulle försöka
rycka till sig. Med tillhjälp av denna kavel kunde man så ta
reda på vad man sedan ytterligare skulle uträtta för att sedan
kunna skåda in i framtiden. Årsgångaren skulle vidare julnatten,
innan han begav sig ut på sin hemliga färd, gå till kyrkan och
upprepa samma manöver, som han gjort torsdagskvällarna. Julnatten,
när han kom ned från kyrkogården, mötte han icke glosoen utan
en ryttare (Oden), vars hatt eller något annat klädesplagg han
skulle försöka rycka till sig. Lyckades detta, kunde ingenting
döljas för en dylik årsgångare. Att rycka till sig något av
ryttaren, sade Humplingajonen, var mycket svårt, ja, nästan omöj-
ligt, ty hans hundar voro vilda och ilskna. Det gick inte första
julnatten. Man måste lära sig en hel mängd konster för att dölja
sig för hundarna, då dessa rusade förbi samt kvickt som vesslan
hoppa upp på hästens länd och taga ryttarens hatt och sedan döl-
ja sig för hundarna, som sökte få sin herres hatt tillbaka.

Anmärkas bör även, att årsgångaren skulle
vara född på en torsdag eller helst torsdagsnatt. Enligt det
gamla rimmet: Måndagsbarn har fager t skinn, tisdagsbarn har älsk-

2887

142
Glosoen.

Oden.

ligt sinn, onsdagsbarn är fött till ve, torsdagsbarn får mycket se, fredagsbarn får kärlek och lycka, lördagsbarn skall mödorna trycke, söndagsbarn skall länge leva och njuta, sedan rikt och vist och berömmeligt sluta.

Sedan årsgångaren fått tag i hatten, kunde han gå ut i bygden. Under sin rundgång julnatten måste han, om han mötte glosoen, noga akta sig att gå i vägen för henne. Sprang hon mellan benen på honom, blev det ingen årsgång av, ty då fick han åka baklänges på hennes rygg hela natten och slutligen hamna flera mil därifrån. Gick det lyckligt, kunde han få skåda de underligaste saker.

Kom han till en gård, där någon under året skulle dö, mötte han en likfärd och hörde gråt och snyftningar samt hörde psalmer sjungas. Skulle ett barn födas, hördes barnskrik samt rop av en kvinna i barnsnöd. Skulle det bli bröllop, mötte han ~~XXXX~~ förridare och brudfölje med brudspel och flöjter. Skulle det bli endast ett vanligt kalas i gården, hördes slammer av grytor och pannor i köket. Skulle skörden under det kommande året bli god, då hörde han ett susande av liar på åkarna utmed vägen, där han gick fram. Blev skörden dålig, hördes hur skördemännen höggo i sten med liarna samt vasset och skrammel bland klapperstenarna. Blev det god höskörd, mötte han väldiga hölass dragna av stora hästar. Blev det dålig höskörd

177.
2887

144

mötte han skramlande vagnar med tomma häckar, vilka drogos av råttor. Blev potatis-, kål- och rovskörden dålig, syntes skörde-folket stå lutat med hackan eller spaden sysslolöst. Blev den god, hade folket bråttom med upptagningen och bortbärandet av fyllda korgar. Blev fruktskörden god, hördes hur träden skakades och hur frukten i väldiga massor föll till marken. Blev den dålig, hördes endast ett rassel bland löven.

Även vill jag anmärka, att om det blåste hårt julnatten, var det Fröja, som skakades fruktträden, så att fruktskörden nästa sommar blev mycket dålig. Förut har jag omtalat, att fruktträden om hösten ej skulle skakas allt för hårt, utan så att några äpplen blevo sittande kvar åt Fröja, då hon kom julnatten. Särskilt skulle vårdträdet ha några frukter kvar över vintern.

Fröja.

Skulle eläsvåda utbryta i en gård under året, såg årsgångaren eldflammar slå upp ifrån gården samt hörde folk springa och skramla med ~~ämbar~~ och eldsläckningsredskap.

Ofta kunde han få se tomtar, troll och vättar samt allehanda lunsar, skogsnuvor och annat otyg dansa och uppföra lustiga lekar och skändliga konster på en skogsglänta i närheten av en bergknalle eller kulle. Stannade han och betraktade deras lekar och skämt måste han hålla sig absolut tyst, så att dessa ej märkte honom. Råkade han skratta åt deras lekar och skämt,

fick han genast en örfil, så han svimmade och då han vaknade befann han sig i regel på en fullkomligt okänd plats.

Skulle det bliva ett regnigt år, hörde årsgångaren vattnet forsa kraftigt i åar och bäckar. Blev det torkår, såg han åarna och bäckarna uttorkade var han kom. Farligt var det även för årsgångaren att gå förbi en främmande kyrkogård, om han inte kände till de försiktighetsmått, som måste iakttagas för att skydda sig mot kyrkogrimmen, ty det måste olika Kyrkogrimmen. konstern till för att reda sig mot olika kyrkogrimmar.

Årsgångaren måste ha slutat sin rundgång innan kyrkklockorna ringde "första gång" till julottan omkring klockan tre förmiddagen, ty så fort den vigda malmen sände sina toner ut över nejden, försvunno alla mörkrets makter ned i sina gömslen. Årsgångaren åtföljdes under sin rundgång av allahanda småfolk, som svärmade kring honom. Själv kunde han ej se dessa sina följeslagare, men om någon mötte honom, kunde denne få se hans följe.

En gammal man här i byn, som hette Sven Ryman. Han var född 1814 å dog 1900. Han talade ofta om, att han sett mystiska andeväsen. Han hade i sin ungdom varit kolare och salpetersjudare och hade ofta haft besök både vid kolmilan och salpeterladan både av skogssmuvor och tomtrar. Han berättade, att han, då han var en liten pojk, måste gå med sin fader en julaf-

1746
2887

146

ton i ett ärende till en gård en fjärdingsväg från hemmet. På vägen mötte de Humplingajonens far, som även han liksom sonen brukade gå årsgång. Framför gubben gick en stor, svart hund ur vars gap och ögon stora eldlågor slog ut, och runt omkring gubben dansade de mest vidunderliga små varelser. Sven och hans far vände mössorna i hast och läste "Fader vår" och ställde sig avsidet vid vägen, medan gubben med sitt följe drog förbi. Sven berättade även om, att den, som blivit fullkomligt invigd som årsgångare och erövrat både kavel och dvärghatt, måste varje julafton ut på sin färd och hämtades av sina skyddslingar, och dessa förde honom oskadd tillbaka på några minuter, om han befann sig flera mil borta. Den, som^{ej} frivilligt gick, blev av hemliga makter utsläpad och bortförd. Humplingajonen berättade själv, att han ~~XXXXXXX~~ beslutat att ej gå årsgång utan i stället fira julkvällen med ett litet supkalas, till vilket även en äldre broder Sven var närvarande. Vid 10-tiden på kvällen, när stämningen var hög, hördes ett förskräckligt väsen utanför. Ingen av dem tordes gå ut och se, vad som var å färde, men till sist, när oväsendet tilltog, beslöto pojarna att gubben skulle gå ut. Han ville ej, utan de måste kasta ut honom. Då de fått honom i fastan, "förstugan", bad gubben om nåd och sade: "Hera lella, kasten me inte längre. Jag kastade aldrig min far längre, när det var julafton". Då sade Jon: "Så möet ha tiderna förvärrats, så ut ska

ni", och i samma ögonblick hördes ett brakande och dörren slogs upp på vid gavel av osynliga makter, som togo fatt på gubben och Jon samtidigt och förde dem åt var sitt håll runt bygden hela julnatten, "å i den natten fingo vi se möet", slöt Jon sin berättelse.

Årsgångaren fick aldrig yppa något av vad han sett förrän minst tre dygn efteråt, ty i annat fall blev han dödssjuk, och vidare måste han fortsätta att gå årsgång men fick aldrig se något mera.

148.
2887

148

Äta äpple juldagsmorgon.

När familjens medlemmar stego upp, brukade husmodern gå omkring och låta dem bita ett stycke ~~var~~ av ett stort, rött juläpple. Det omnämndes i en artikel i Smålandsposten om julfirandet, att detta skulle göras, för att ingen i huset skulle bli ömtänd. Detta har jag aldrig hört talas om, utan att var och en skulle ha en bit av äpplet för att bli frisk och trivas under året. På de äldre verkade äpplebiten förnygrande och försäkrades om ungdom och ett långt liv. Vidare för att enighet och sänja skulle finnas mellan familjemedlemmarna, så skulle de äta detta äpple gemensamt.

149.
2887

149

Se sin tillkommande.

Fanns i huset en giftasvuxen flicka, skulle hon julaftonskväll, sedan man ätit, sätta fram ett glas brännvin som ett glas vatten, vilka skulle stå över natten på bordet. Blev hennes man en "fyllehund" var brännvinsglaset tömt. Var vattenglasets tömt, blev hennes tillkommande en ordentligt och nykter person. Lade man ett mynt mellan glasen och detta var borttaget på morgonen, blev hennes tillkommande make en smål-varg eller girigbuk. Fanns myntet kvar, blev han godhjärtad och givmild.

Var flickan starkt giftaslysten, experimenterade hon med detta även på nyårsnatten.

V. Törns In

150.

2887

150

Se hur många barn ett mygift par
skulle få.

När ett ungt par firade jul första gång
efter sitt giftermål, kunde de iakttaga, om deras äktenskap skulle
välsignas med många barn eller ej. Räckte maten på julbordet rik-
ligen till, skulle familjen inte bli stor. Ville ej överflödet
bli så stort, som man tänkt sig, skulle makarna välsignas med
en talrik barnskara och få många munnar att mätta.

197.

2887

151

De dödas besök under julnatten.

Julnatten skulle ljus brinna i sovrummet hela natten samt på julbordet för att lysa de avlidna fädernas andar, vilka tänktes samla sig kring julbordet och se julen firas i sitt jordiska hem. Brännvinsflaskan fick ej tillkorkas. En eller två supar skulle stå uppslagna i glasen, så att fäderna sågo, att de voro väntade och välkomna till julfirandet. Även stolarna skulle stå framsatta runt omkring bordet tillreds till andarna att slå sig ned på. Bibeln och psalmböckerna skulle ligga framlagda och uppslagna på bordet, på det att även de avlidna skulle kunna hålla julandakt, så som de varit vana vid under sitt jordeliv.

Även hustomten troddes deltaga i julfirandet Hustomten. tillsammans med fädernas andar. De senare troddes komma in genom

skorstenen, därför fick spjället ej skjutas. Tomten däremot hade nycklar till alla husets dörrar, och gick alltså var han ville.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

152.
2887

152

153

2887

153

Julottan.

Klockan 4 på juldagsmorgonen började julottan. Till julottan skulle alla små och stora infinna sig. Innan vi gingo i väg till kyrkan, brukade vi alla samlas i vardagsrummet och sjöngo gemensamt ps.424 v.1 och 2. Därefter begävo vi oss iväg.

Mellan klockan 3 och 4 på juldagsmorgonen var det livligt på vägarna framemot kyrkan. Körande och gående kommo alla, så många som orkade röra på benen, till kyrkan för att delta i julfirandet. De, som hade ett längre stycke väg att färdas, hade väldiga tjärvedsbloss(tannar) till att lysa sig med. De, som kommo till fots, plögade under färden samlas allt fler och fler utefter skogsvägarna, så att skaran, då den kom fram till kyrkan, kunde uppgå till hundratalet män, kvinnor och

barn. Både män och kvinnor buro väldiga tjärvedsbloss, så att det hela liknade ett fackeltåg. Fackelskenet syntes mången gång på mer än en halv mils avstånd. Det var både egendomligt och högtidligt, när man julmorgonen stod på den här i Thorsås höga kyrkbacken och såg dessa bloss röra sig från alla håll och på alla stigar och vägar i skogarna runtomkring byn. För barnen var detta stunder, som aldrig utplånas ur minnet. När kyrkfolket hunnit fram, kastades tannarna i en stor hög vid ringmuren vänster om ingången till kyrkogården. Här bildades ett bål, som upplyste hela kyrkbacken.

Husfäderna hade med sig talgljus samt ljussax. Varje hemman hade sin särskilda stol i kyrkan. I varje stol sattes i vår gamla kyrka 3 ljus. Var någon ägare till ett helt hemman skulle han ha 3 ljus. Predikningarna voro långa och tröttande. Röken från talgljusen, utdunstningen och spritångorna gjorde luften i kyrkan till sist nästen outhärdlig. Efter en timmes tid brukade det vara omöjligt att se prästen på predikstolen, och hans röst hördes som om någon ropat på avstånd ur en tät dimma.

Sedan gudstjänsten var slut, skyndade alla i väg mot hemmet det fortaste de kunde. De, som voro till fots, sprungo i kapp, och de, som färdades med hästskjuts, körde i galopp å i kapp, så att det yrde om öronen, ty den, som först kom hem från julottan, skulle först få sin åkörd inbärgad på hösten. Lika

bråttom, som man hade, när man färdades från julottan, lika brått skulle man få för att hinna bärga all sin gröda i skördetiden för dess myckenhets skull.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

155

2887

155

Juldagen.

Sedan man ätit av julmaten, som fortfarande Kreaturen. stod kvar på bordet, så som man lämnat den julafton, skulle man fodra kreaturen och mjölka. Rengöring och utgödsling i ladugården fick ej förekomma på juldagen, ty då blevo kreaturen "förgjorda" och förtrollade och utsatta för allahanda olyckor under det kommande året.

Juldagen skulle alla familjemedlemmarna Besök. hålla sig hemma. Att göra besök eller mottaga besök ansågs syndigt och ohederligt och medföra olyckor. Om någon gick ut på besök hette det alltid: "Den stackarn han är så fattig, så att han inte kan hålla sig hemma ens på juldagen," eller "Han är så snål, att han måste ut att "snolta" (snylta) se te lite på juladan".

På juldagen skulle barn och ungdom ut i träd- Skator.

157

2887

157

gården och ängar för att leta reda på skator och försöka skräm-
ma dem ordentligt. Den, som lyckades härmed, troddes bli särskilt kvick
och livlig under året. Att skjuta eller döda skator eller göra
någon skada på deras bo eller ungar ansågs vara olycksbringande,
ty dessa troddes vara i förbund med mörkrets makter, vilka häm-
nades deras död, så om någon miste några fäkreatur under året trod-
des säkert, att skatorna hade blivit ofredade på gården.

På juldagens förmiddag brukade min far
läsa högt för alla familjemedlemmarna julpredikan ur Luthers
kyrkopostilla samt dessutom kapitel ur Johan Arndts postilla och
därefter sjunga ett par julpsalmer.

Sken solen juldagen åtminstone så lång tid,
som erfordrades för en ryttare att sätta sig på en häst, bådade
detta ett gott och fruktsamt år.

Rengöring och utgödsling i ladugården fick
som jag förut omtalat, ej förekomma. Kastades gödslen ut ur ladu-
gården juldagen, skulle den ej komma att räcka mer än till halva
åkern, när man skulle gödsla den på våren, och dessutom förlorade
gödseln sin kraft och gjorde åkern mager och ogräsfull.

Ingen fick lägga sig att sova på juldagen,
ty då blev han sömnig och olustig hela året.

Var och en, som kom in i huset eller färdades förbi under julhelgen, skulle bjudas på brännvin, ost, smör och

Andaktsstund.

Väderleken.

Ladugården.

Sova på jul-
dagen.

"Bära ut ju-
len".

bröd samt julöl. Ingen fick gå otrakterad förbi eller ifrån en gård, ty i annat fall bar han ut julen.

Juldagens afton gingo alla tidigt till sängs, i regel i skymningen, ty även nästa morgon skulle alla tidigt upp och fodra kreaturen, som under juldagen voro nästan bortglömda.

"Staffans sjäje"

Annandagen tidigt på ottan brukade ett tiotal pojkar till häst samlas på ett förut bestämt ställe samt därefter rida omkring i gårdarna och ställa till en mängd spektakel i hemmen och ladugårdarna. Denna ritt kallades "staffans sjäje(skee)". Här i Thorsås brukade pojkarna samlas vid en bro, kallad Länsmansbron, belägen ungefär 1 km. väster om byen. Här fanns en å, vars vatten rann rakt i norr. Någon gång samlades de även vid en källa strax sydväst om byn. När de samlades vid källan, skulle de medföra något föremål att kasta åt källanden samt något av julmaten. Sedan de vattnat hästarna samt utfört en del schåser och givit hästarna ett par super brännvin vardera, för att dessa skulle bli livliga, klädde pojkarna på sig medförda getskinnspälsar. Dessa plagg voro mycket vanliga förr och sågo rätt anskrämliga ut.

160.

2887

160

På givet tecken skulle alla ryttarna samtidigt hoppa upp på hästarna från högra sidan och rida 5 i vart sällskap. Ledarna stämde upp Staffansvisan och därefter redo de från gård till gård, sjungande och skrikande.

Då de kommo till en gård, brukade gårdens folk komma dem till mötes och bjuda dem på mat och brännvin antingen ute, under det de sutto kvar på hästarna, eller blevo de inbjudna i huset och trakterade. I min barndom brukade de icke rida in i stugan, men min far berättade, att det i hans barndom förekom att Staffansryttarna redo in i stugan till bordet, men de stego icke av hästarna, då de trakterades, utan husfadern eller husmodern var genast till reds och undfägnade dem av bordets håvor. Detta blev sedan strängeligen förbjudet, ty de höllo på att skrämma livet för kvinnor och barn. Min far hade varit med om att rida Staffans "sjåje" under sin ungdomstid. De, som skulle delta, måste vara duktiga och oförskräckta ryttare, ty när hästarna fått några supar, ty även de skulle trakteras, voro de mer än vilda av yrsel och skrämsel. Om ryttarna i en gård blevo väl mottagna och trakterade, begåvo de sig ut i ladugården, där de gjorde rent, kastade ut gödslen och fodrade kreaturen samt ställde allt i ordning till tack för trakteringen. Blevo de däremot icke mottagna och undfägnade i en gård, redo de ett stycke förbi samt bundo hästarna samt lämnade en ryttare kvar att vakta dem. De övriga smögo

161.

2887

161

sig därefter fram till ladugården. Voro husbondens döttrar eller pigor, som brukade sköta om kreaturen illa omtyckta, så vände de i Åregel upp och ned på allt, som fanns i ladugården. Gödslen kastas upp på tak och väggar, mjölkpallar, hinkar, kvastar, skyfflar m.m. grävdes ner i gödselstacken eller svinstian. Får och kalvar släpptes lösa, höns och kattor vettskrämdes. Efter väl förrättat värv smögo de sig tillbaka dit de lämnat hästarna och fortsatte i vild karriär till en annan gård.

Man kan ju tycka, att husbönderna skulle försöka freda sig mot dylikt ofog, men ingen vågade säga ett knyst, ty Staffansryttarna voro alltid personer, som när de fått några supar, icke voro rädda för ett nappatag med självaste hin håle, om så hade erfordrats. Och lagens arm var kort på den tiden, så om ett slagsmål blev aldrig så vilt, så beivrades det aldrig utan det skedde dråp.

När de kommo tillbaka efter ritten i bygden, samlades de åter vid bron eller källan, varifrån de hade ridit ut, och sedan de åter hade vattnat hästarna, redo de i samlad trupp tillbaka till byn, där de ställde till ett fruktansvärt spektakel. Där husbonden av dem och grannarna var illa omtyckt, där brukade ryttarna rida in i stugan och slå omkull bord och stolar och trakterade sig själva av vad som fanns i huset. En gård, där Staffansryttarna huserat, såg ut som om en jordbävning

inträffat på platsen. Frukten för Staffansryttarna gjorde, att många snikna och elaka personer höllo sig i skinnet under hela året, ty de ville ogärna få dem till julagäster ytterligare en gång.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

162

2887

162

163.

2887

163

De dödas julotta.

Att de avlidnas andar firade julotta var en fast rotad tro. Gamla gubbar och gummor, som sutto i sina ensliga kojor, saknade klockor och kommo ofta för tidigt till kyrkan, och då kunde det hända, att dessa fingo var med, då de döda höllo otta. Gamla präster, som lågo begravna i kyrkogården, predikade för sina forntida församlingsbor, och avlidna klockare och organister, som för länge sedan voro döda, förrättade sina sysslor som i livstiden. De avlidnas julotta kallades "gastatjänst" (gastagudstjänst). Råkade någon komma in i kyrkan under tiden denna pågick, måste han tyst läsa "fader vår" med händerna sammanknäppta på ryggen samt gå baklänges ut och spotta tre gånger på dörrtröskelen. Dessutom borde han, om han hade stål eller något annat gastaskydd på sig, kasta detta efter sig i vapenhuset för att inte

164.
2887

164

bli förföljd. Endast sådana personer, som voro mera kunniga i hemliga konster, kunde övervara en sådan gudstjänst, och då fingo dylika personer uppleva de mest egendomliga saker. Alla andarna voro som dimfiguter, som tycktes tätt sammanträngda sväva i och över bänkraderna. Ljudet från orgeln lät tomt och ihåligt som slag på murket trä. Ofta härdes gråt, klagan och jämmer av dem, som dött osaliga, och nu måste jämra sig över, att de icke i livstiden låtit sig omvändas genom den predikan, som de fått höra på detta heliga rum utan nu måste lida plåga och kval och voro dömda till evig pina. De, som dött saligt, hördes däremot med jublande tungor lova Gud för sin salighet.

165.

2887

165

Offer.

Att offra julöl på ätthögar och gravplatser
förekom inte här, men min far berättade någon gång det varit dy-
lik sed i Skatelöv i hans fäders tid. Mer vet jag ej därom.

A

V. Tusås, Sm.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

/66.

2887

166

Askan efter julbåsan

tillvaratogs annandagsmorgon. Denna koktes tillsammans med andra ingredienser och skulle användas till att smörja bort ohyra på fäkreaturen.

167
2887

167

Julkalasen.

Annandagen började julkalasen. Till dessa inbjödos endast de närmaste grannarna och släktingarna. Vid julkalasen sutto alla vid ett bord under måltiden. Bordet utgjordes antingen av tre eller fyra slagbord intill varandra eller av bräder, lagda på lagom höga pallar, bordpallar. Bordet formades för utrymmets skull i vinkel eller hästskoform. Runt omkring lades bräder på låga pallar att sitta på. Rummet upplystes av talgljus samt brasan i spiseln, ty gillet varade vanligtvis till långt upp på natten. Särskilt smörgåsbord som nu förekom inte. De förnämsta rätterna voro lutfisk med sås, peppar och salt samt potatis. Sedan ett stort fat med kött, kokt fläsk och korv vandrade omkring bordet och åtföljdes av ett fat stuvade bruna bönor, samt därefter ärt- eller fruktsoppa samt risgrynsgröt samt till sist risgrynspann-

168.
2887

168

kaka. Tallrikar och skedar voro ännu i min barndom av trä för det mesta, och gästerna fingo vänta emellan varje rätt, medan de diskades, men de gamla ansågo diskning onödig och bara fjäsk. Maten framsattes i stora lerfat, så att tre eller fyra personer vid var sida om bordet äto ur samma fat båda av soppan och gröten. Till varje rätt sände värden en stopaflaska med 70-procentigt brännvin samt ett ölglas runt bordet, så att varje gäst fick slå upp brännvin samt dricka efter behag. Efter behag var på den tiden lika med att åtminstone de manliga voro överfulla, när kalaset började närma sig sitt slut. Ty det berodde alltid på brännvinets mängd, om kalaset ansågs vara bra eller dåligt; så att ^{när} någon blev tillfrågad, om han varit på bra kalas, så svarades: "Jaha, vi fingo supa så "möet" vi vellen", eller "Nej, de var ett skitaregille. Vi fingo inte mer än 4 supar var".

V. Tärns En

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

169.
2887

169

Kläda ut sig.

Att kläda ut sig i djurskinn och dylikt var ännu i min barndom ofta brukligt här i Thorsås. Från och med annandagens kväll och sedan under julen brukade pojkarna om kvällarna ta på sig getskinnspälsar, som räckte ned om knäna, fårskinn eller torkade, oberedda kalvskinn, samt springa omkring i stugorna och vettskrämma folk. På sådana ställen, där de äldre voro borta på julkalas och endast barn och någon äldre var hemma, brukade bygdens pojkar uppträda iklädda sina skinn och vettskrämma dem, men därför hände det ofta, att de fingo sig ett bra kok stryk.

170.

2887

170

Nyårsafton.

Nyårsaftons kväll gingo både pojkar och flickor på ett eller annat sätt utklädda ut på spektakel. Pojkarna klädde sig som flickor och flickorna som pojkar.

De nyfikna och giftaslystna, som ville se sina tillkommande, brukade gå till källor, vägskäl och broar för att få möta och se sina tilltänkta makar, som tänktes uppenbara sig i andegestalt. Ett par kvällar förut borde den nyfikne ha offrat något åt den på platsen rådande anden, om han ville vara säker på att få möta den han önskade.

Även brukades nyårsafton besöka kloka gummor, som spådde i kaffesump, kort och kvicksilver och dylikt.

Nyårsafton brukade i min barndom en gammal gubbe, som var lite svin- och fäddoktor, kallade "stålbergsjan",

Kläda ut sig.

Se sin tillkommande.

Besöka kloka gummor.

Magiska handlingar med kreaturen.

171.

2887

171

vandra omkring här i byen och för mat och brännvin samt lite betalning utföra en del konster i ladugårdarna för att, som han påstod, kreaturen skulle trivas under året. Den bästa kon skulle ledas runt kring vårdträdet och på kalvar och grisar skulle ritas kors på ryggen med ett kolstycke från julbrasan. I svinhoarna och kalvfoderskrubbarnas sidoväggar borrades hål med ett litet spikborr, vilket hål fylldes med lite kvicksilver. Vidare brukade han slå ned pålar (av vad slag trä minns jag ej) i svinstian och kalykätten.

Nyårsnatten brukde pojkar och flickor tända ljus och sitta och vaka över dem för att se, vilkens ljus, som brann längst ned före klockan tolv. Den, vars ljus brunnit minst, skulle leva längst.

Flickorna brukade även nyårsnatten sätta två glas, ett fyllt med vatten och ett med brännvin, på ett nattduksbord jämte sängen, för att liksom julnatten söka utröna, om den blivande maken skulle bli en fyllehund eller nykterist. Även brukade man äta någon salt föda för att bli törstigt under sömnen. Då skulle de i drömmen få se sin tillkommande make, som kom och räckte den törstige drömmaren ett glas vatten att släcka törsten med.

17A.
2887

172

Mänen.

Det första de gamla sågo efter i almanacken Lördagsny.
för det nya året var huruvida det skulle bli 2 eller 3 lördagsny.
Blev det 3 lördagsny, skulle det bli ett sällsynt svårt år, och många
människor skulle få lida nöd, men blev det endast 2 skulle det
bli ett medelmåttigt år.

Vid nyårsnyet ^{ny} skulle man så vitt möjligt
låta lysa för dem, som ämnade ingå i det heliga äkta ståndet, ty
endast det äktenskap, som var lyst för vid nyårsnyet, kunde bli
lyckligt i såväl andligt som materiellt avseende.

Nyårsny.

a

173.
2887

173

Nyårshälsning.

Hälsning nyårsdagen var: "Lycka till ett gott

nytt år!"

174

2887

174

Dans- och jullekar.

På julkalasen brukade ungdomen och barnen fördriva tiden med dans och lekar. Ungdomen dansade kadriljer och polskor och gjorde danslekar, t.ex. "Gustavs skål", "stjälma makar", "så havre", "ta blindbock", "väga salt" m.m. Dessa lekar omväxlade med andra sittlekar, såsom "gömma ringen", "gissa rätt" o.s.v., gisslekar med nötter: "go by" eller "bo by", då det gällde att "gissa rätt" på nötternas antal. En annan lydde så här: "Min so laskade åt skogen. - Då gjorde min mä. - Vecket trä ligger hon under?" Här gällde det att gissa, vilken finger nöten låg under. Fanns ej nöten under den finger man gissat, skulle den, som gissat, lägga dit en nöt.

Man sjöng julvisor, t.ex. "Nu är det jul igen, och nu är det jul igen, å julen varar väl till påska, nej,

de var inte sant, nej, de va inte sant, ty däremellan kommer "faste", samt "Anders Perssons stua står i ljusan lua, alla ljusen brinna hoppsan, lika gottsan, å inte gifter ja mej än så bråttsan", "Å Danjel i Muggeboa sådde kålrotsfrö i hättan, å de ble så bra, å de ble så bra, hundra tunnor ätte skäppan".

För att räkna ut, vem som skulle bli blindbock eller ringgömmare, hade man ett slags räknevisor. En lydde så här: "Apollo, mesolle, nu ditom dal, kung Kal, greve Fal, åska, täska, lok å toka, simmlia maka, poj!" Den, som man pekade på vid räkningens slut, skulle börja leken.

175
2887

175

176

2887

176

Farängladagen.

Dagen efter trettondedagen kallades "faräng-
ladagen; och då började man åter vardagens arbete. Dock fick ej
varken på farängladagen ej heller på Blasiusdagen, "blåsmässe", den Blasiusdagen
3 februari enligt gamla almanackan, samt Tomasmässedagen någon Tomasmässe-
s.k. kringgärning göras, t,ex. malning, spinning och dylikt arbete dagen.
uträttas.

177

2887

177

Tjugondedag Knut,

"Knutsmässe," kör julen ut, hette det. Dendagen sade man: "Nu ä de slut med julen och de granna bröet". Den dagen plockades alla julprydnaderna, såsom juladuken, halmkronan, väggbonadern, julabreven m.m. ned och lades ned till förvaring till nästa jul. Riset sopades ut ur stugan, och husmodern tog en kaka av julabrödet och gömde djupt nere i kornbingen att förvaras och givas åt dragkreaturen, då man började vårarbetet.

178.
2887

178

Kyndelsmässan

kallades "lille jul". Då avåtos en del julkalas, som man ej hunnit
med under den riktiga julen.

179.

2887

179

För att få jakt- och fiskelycka.

Till sist får jag tala om en sak, som jag kanske ej förut nämnt om. Jägare och fiskare, sådes det, brukade låna ben i gravarna på kyrkogården för att få tur med jakten och fisket. Huruvida benlånande kunde företagas eller hur det därvid tillgick, minns jag ej, men det berättades ofta, om att det skulle bli särskilt god lycka med jakten och fisket, om de nyårsnatten dristade sig att gå till kyrkogården och söka rätt på ett ben på vallen av en nygrävd grav, och efter några "hokus pokus" låna det mot ett heligt löfte att återställa det inom viss tid, men om kyrkogrimmen eller den dödes ande skulle ge sin tillåtelse, hörde jag ej berättas. Skedde icke återställandet på bestämd tid, fick den, som lånat det, sträng påminnelse därom, och det hände, att han tappat benet och ej kunde återställa det, och då fick han

180.

2887

180

aldrig mer någon ro, ty ägaren fordrade beständigt sitt bortlå-
nade ben. Och det var därefter slut med hans jakt- och fiskelycka.
Om en jägare mer försökte, fingo hundarna genast upp en hare, som
de förföljde hela dagen på ett kort avstånd men ~~KAYAK~~ lyckades
aldrig ta fatt honom, och jägaren kunde få skjuta flera skott på
nära håll men aldrig fälla honom. Detta troddes vara en trollhare,
som ej kunde fällas ens med silverkula.

Om någon fiskare tappat bort ett lånat ben,
så försökte han inte mer än en gång att fiska, ty han fick då upple-
va så mycket, innan han kom i land, så han vågade sig ej ut mer.
Den siste jag minnes, som det berättades om att ha experimenterat
med denna fiskelycka, var en liten fiskaregubbe, som bodde
i en liten koja i skogen, som hörde under Torne, vid en liten
insjö, som kallades "spjällsjön". Där brukade han kunna fånga
så mycket fisk han ville. Inga andra fingo någon fisk där, hur
mycket de försökte, men Anders på Tornetörpet, som han kallades,
han kunde dra upp hela lass där, om han ville. Men så hände det,
att han tappade benet, som han lånat på kyrkogården, och sen blev
det slut med hans fiske. Det påstods, att han aldrig mer fick nå-
gon ro vaken natt eller dag. Den sista tiden av sin levnad fick han
i flera månader ligga sjuk och ensam i sin stuga. Några ~~XXX~~ väl-
villiga personer gingo dit på dagen och sågo till honom, men på
natten vågade ingen vara där. Några försökte till en början men

blevo helt vettskrämda av att det spökade så hemskt, och ingen vågade ta gubben till sig, utan ~~XAN~~ han fick ligga där och dö i det största elände. Jag vill minnas, att han dog på hösten 1875. Så kyrkogrimmen och dödas ^{de/}andar synas ej vara att leka med.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

181.
2887

181

189.
2887

182

Mjölkhare.

Om julharen har jag icke hört något omtalas.
Däremot skulle man om sommaren, när kreaturen gingo i bete,akta sig noga för att spillas mjölk vid mjölkningen, ty kom en hare och slickade i sig mjölken, blevo korna förtrollade och började mjölka blod i stället för mjölk.

1887.

2887

183

Kyrkogrimmen.

Kyrkogrimmen han skapades av våra vidskepliga föfäder på det sätt, att då en ny kyrka byggdes och begravningsplats anlades, så skulle ett djur nergrävas levande i en grav på kyrkogården. Så troddes denna djurskepningen freda för allt obehörigt intrång inom kyrkogårdens murar. Så skulle här i Thorsås gamla kyrkogård enligt de gamles utsägo vara nedgrävd en svartbrokig tjur.

187.

2887

184

Julbrännvin.

Så får jag till sist nämna något om julbrännvinet, som ej fick saknas i något hem, hur fattigt det var. Fiskasupen var obligatorisk, ty julfisken fick ej någon smak utan den. Skulle kalasen vara bra, skulle fiskasuparna vara 7.

Den största brännvinsflod, som har över-
svämmat här i Thorsås och kringliggande församlingar sen husbehovs-
bränningens dagar, var nog jularna 1886, 1887. Då hade den stora
godsägaren och brännvinspatronen Johan Pettersson bränt ett större
parti på nederlag, som såldes ut till jul. Som han ej hade försälj-
ningsrätt utan i parti, minst 250 liter, så sålde han så stort par-
ti till en fattigstugubbe. Denne lejde i sin tur några medhjälpare
vid utdelning och kassan. 4 Dagar före jul tog affären sin början
och i dagningen var 50-tals personer församlade med koppar-, bleck-

185

2887

185

och träkärl för att köpa brännvin. Priset var satt billigt, 1 krona på liter för 90/procentig sprit. Så späddes det upp av köparna med ett kvarter vatten till ²/kvarter sprit, så hade man en liter 60-procentigt brännvin för 67 öre i stället för att i minutaffären kostade 50-procentigt 1 krona. Detta lockade ju därför köpare från orter fjärran till stora inköp, medan tillfälle gavs, så de som i vanliga fall brukade köpa 5 liter till jul, köpte nu 10, och de, som tänkt sig 10 köpte 20. Där kom skjutsar, som kört flera mil och hade stora vagnshäckar fullastade med brännvinskuttingar. Första året utdelades det i en stor sädsmagasin ovanpå nederlagskällaren, men här var utrymmet för litet, så under året flyttades den ner i en tät skog ett stycke väster om byn, där det var ännu större trafik. Flera tusen liter såldes ut på så sätt. Nu undrar kanske någon över att detta fick opåtalat existera. Ja, nog blev de anmält för vederbörande av Karl Törnkvist i Gottåsa, som hade minut- och sprithandelsrättighet och inte fick sälja något, men då den, som skulle ingripa, hade fått sig tillsänt ett ankare gammalt gott sädbrännvin dagarna före jul utan någon medföljande räkning, så var ju ingen anledning att förhöra sig om i saken, åtminstone förrän julhelgen var över, och då var allt lugnt och stilla. Och J. Pettersson, han hade inte sålt mindre parti än 250 liter till halta Johannes nere på surmossen, och det hade han rättighet att sälja och Johannes rättighet att köpa, men var Johannes gjorde av

186.

2887

186

det, det visste han inte. Nå, var finns Johannes då? Jo, han bor i en liten koja lånt ute på surmossen med hustru och sex små ungar, men om kommissarien går dit får han lov att akta sig väl, att han inte dränker sig i mossen. Tack för varningen. Ja ger fan i Johannes. Adjö, adjö.

Hurudant julen blev firad efter denna brännvinsflod kan lättare tänkas än beskrivas, men många stackars kvinnor och barn fingo tillbringa nätterna i ladugården eller hos välvilliga grannar. Och efter tredje årets utminutering fick halta Johannes åtta dagars vatten och bröd, och sen var det slut med den affären, och härmed slutar även jag, ty Staffanvisan har jag alldeles glömt.

Småland
Kult. h.d.
V. Forsås

J. P. Nilsson
(1932?)

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

187.

2887

187

Ordet "jäkul".

Ordet "jäkul" har jag aldrig hört nämnas.
I stället förekom ordet "jäkel" och "jäder" ofta om någon dristig
och framfusig person.

Jag sänder ett exemplar av den gamla Röckla-
visan, ifall den har något intresse för förbundet, i annat fall
önskar jag få den tillbaka.

Och får jag härmed sluta med tack för jul-
hälsningen.

Högaktningsfullt
P. Joh. Nilsson.

1889

2887

188

Herr Lektor Erik Elgqvist,
Hov, Växiö.

Tusen tack för det vänliga brev av den 11 dennes, som kommit tillhanda. Det gläder mig att däri höra, att mina uppteckningar om gammaldags julfirande befunnits vara intressanta och för forskningen värdefulla. Jag fruktar nästan att Lektorn inlagt väl mycket beröm därom, så jag får anse det som smicker blott och bart.

Angående djurplågeriet vid grisslaktet att Slakt. hänga upp grisen levande, så vill jag inte hålla förtroligt, att detta var allmän sed och bruk vid alla slakter, utan det hände på åtskilliga ställen, där större och mera ohanterliga grisar slaktades. Djurplågeri var ju förr ett okänt ord och begrepp åtminstone vid slakt, ty huvudsaken var att få död på djuret, sak samma vilka medel som snvändes, och att bedöva ett djur före slakten var ju

även okänt. Och jag vill påstå, att om slaktare för bara 50 å 60 år sedan slagit ihjäl ett kreatur innan det stacks med kniv, hade han säkerligen blivit hånad och kanske aldrig mer blivit anlita vid något slakt.

Jag skall även nämna om ett annat pinande vid slakt av julagrisen, som ofta förekom, nämligen om slaktaren fått i uppdrag av skomakaren att skaffa honom "borst", så fingo dessa ~~lov~~ att ryckas ut, innan han skällades och helst medan han levde, för att de skulle vara fullgoda, eller vad sägs om en historia, som mycket omtalades i min barndom, att en slaktare i Wäxiö flådde en kalv helt och hållet levande samt sedan släppte ut honom på gatan att beskådas av allmänheten.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

189:
2887

189

190

2887

190

Vättaljus.

Angående uppgifterna om vättaljusen, så tror jag att de förekommit mera allmänt, ty min far talade ofta därom. Även min gamla farmor, hon var född i Urshult 1795 och dog vid 90 års ålder 1885, berättade även om att där stöptes vättaljus. Och senast i fjor talade jag med en gammal kvinna, som var född i Virestad. Hon berättade även, att hon hört omtalas, att där förekommit förr, att de stöpte vättaljus.

1916

2887

191

Väggbonader.

Att det funnits vävda väggbonader förr i Småland bör icke betvivlas, och jag vill minnas att vid en hemslöjdsutställning i Växiö 1916 voro väggbonader inlämnade från Urs-hult ~~XXX~~ och Virestad, och jag har just i dagarna hört berättas, att i en gammal gård i Virestad, som heter Hormeshult, finns ännu bevarade väggbonader.

192

2887

192

Tomten.

Där det skedde, att väggarna i fähuset
ombonades med långhalm, var för att tomten skulle få det prydligt
och påminnas om julen och att han var väl avhållen och känna sig
väl hemmastadd.

193.

2887

193

Bloss.

Att de sökte skydda gödslen mot förgörning
kan jag ej påminna mig ha hört, ej heller att någon fest julanatt
i Eklundstöret förekommit, men att stora blossom synts komma däri-
från och även komma dit, det berättade ofta de gamle, men om där
förekom något särskilt julanatt har jag ej hört.

194.

2887

194

Hönsen.

Att hönsen skyddades väl i Småland både mot räv och hök och fingo sin del av julbordet är nog säkert, för på de mesta ställen vårdades de inne i boningshuset tillsammans med husfolket och hade sin egentliga boplats under den höga, breda skåpsängen samt sina "reden " i en avbalkad vrå nere vid dörren, eller om någon sjuk kalv eller gris eller lamm upptog denna plats, fingo redena flyttas till en större låda under sängskåpet, så det förefaller omöjligt, att det gjordes några särskilda kuslerier för dessa djur.

*Malin
Mlle
V. Torris*

*Jon Arhem
Gripes*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

195

2887

195

Skydda får och lamm för räven.

Att skydda får och lamm för räven, då dessa släpptes ut på bete om våren, så brukades alltid klippa ut en ungefär sex tum bred remsa av något starkt tyg och sedan syddes kanterna ihop och i den tutan ifylldes krut och sedan syddes fast om halsen. Den halsduken skulle de plågas med i värmen hela sommaren. Det troddes, att räven skydde krutlukten. Så skulle de även tjäras i pannan. Ja, sen voro de fredade tills räven kom.

196.

2887

196

Vårdträdet.

Att vårdträdet fick sin andel av julölet
har jag ej heller hört omtalas, utan får jag härmed sluta med
många hälsningar.

Högaktningsfullt
P. Joh. Nilsson.

197.

2887

197

Herr Lektor H. Rosén.

Som jag bekommit eder skrivelse av den 6 dennes, så vill jag härmed försöka att ur minnet framdraga några svar på de många av eder framställda frågorna.

Först om det anmärkta, att jag ej lämat nå- Kvinnan, som
gon berättelse om kvinnan i Virestad, som blev bortförd av trollen, bortrövades
så vill jag minnas, att jag hänvisade till visan därom, och vilken av trollen.
jag sände ett tryckt ex., troligen det enda, som kan uppbringas i
Småland. Den innehåller ju en fullständigt detaljerad skildring
enligt sagan om händelsen, sådan de bibehållit sig i folkminnet
utom i ett fall, ty där var ej nämnt om att händelsen tilldragit
sig på julaftons kväll i skymningen, då det övriga husfolket voro
ute i badstugan och badade, vilket enligt berättelsen skulle varit
fallet.

1981

2887

198

Stjälma maka. (jullek)

Vidare om jullekar såsom att stjälma maka,
så tillgick detta på det sätt, att pojkarna togo var sin flicka,
tills alla voro parade utom en. Så skulle denne taga en av flickorna,
som voro parade med en annan och intaga hans plats. Sen var det
hans tur att taga en annan flicka o.s.v. Så sjöngs : "Tjyven, tjyven
ska du heta, för du stal min lilla vän, men jag har den goda trösten,
att jag får en ann igen!"

199.

2887

199

Väga salt. (jullek)

Väga salt tillgick på det sätt, att två ställde sig med ryggarna mot varandra samt med armarna bakåt höll om varandras liv. Så böjde sig den ene framåt och lyfte den andre upp på ryggen. Vem, som de kunde lyfta den andre högst och mest gånger, avgick med segern.

200.

2887

200

Rävaskall.(jullek)

En annan jullek, som förekom, var att leka rävaskall. Den tillgick så, att en i sällskapet utsågs att vara räv, vilken skulle gömma sig först i någon vrå i rummet. Så skulle någon av de största barnen, som kallades gås, samla de andra bakom sig, uppställda i rad, hållande sig fast i varandras tröjor efter gåsen. Så sjöngs: "Leka, leka rävaskall, räven är inte hemma, räven är i torpaskog och äter stekta vingar!" När de gått några slag och fröjdats sig över att räven inte var hemma, fick gåsen syn på räven och frimodigt hälsade honom: "Goda, Mickel!" Då frågade räven: "Hurudant är vädret i dag?" - "Solskin och vackert." - "Det är inte mitt väder." Härnäst gåsen hälsade och räven frågade om vädret, svarade gåsen: "Regnigt och slaskigt." - "Då är det mitt väder." Då rusade han upp och skulle fånga en av gåsens ungar. Då gällde

det för gåsen att freda dem, men räven fick inte fånga utan den
sista i ledet, och det blev en hård strid mellan gåsen och räven.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

201.

2887

201

V. Torsås, Sm.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

20%

2887

202

Slakt.

Så var det de många slaktfrågorna.

Större slakt av fäkreatur och svin förekom
sällan utan på hösten och före jul för hushållets räkning, då det
kunde bäst förvaras mot vintern. Sommarslakt ansågs mindre lämp-
ligt, dels för köttets sämre kvalite samt hudarna, som på våren
och sommaren voro angripna av bromsakulor och hål utöver ryggraden,
varav lädret blev odugligt till skodon. Vid slakt skulle några delar
såsom mjälten, blodmagen, luft-och matstrupen kastas ut till kråkor
och korpar. Man fick ej heller vara njugg mot dem av annat affall,
som kunde avhändas, ty då troddes, att det snart skulle komma att bli
ett självdött kreatur i gården, så de skulle få sitt lystmäte.

I varje by och ^{by}grännhälle fanns alltid en
slaktare, som slaktade fä, svin, får och kalvar mot en liten penning

samt slaktemat, som efter svin bestod av ett isterband, en svartkorv och ett stycke fläsk, om det var ett större svin och en god husmor, som utdelade det.

De slakt, som ansågos ohederliga och som endast rackaren befattade sig med, voro hundar och kattor samt framförallt hästar. Ja, ända till så sent som på 1870-80-talen ville ingen hederlig person ~~XXXXXX~~ befatta sig med något hästslakt, mycket mindre att äta hästkött eller tillvataga något annat än huden. Man och svanstaglet behöll rackaren samt 2 riksdaler och ett halvstop brännvin samt hela rackarefamiljen, som kunde uppgå till en 12 å 14 personer, som hästägaren kunde få uppehålla och föda en hel dag. Ävenså vid kastrering av hästar skulle alltid göras av rackaren och hans stora parti. Så länge den gamla fördomen mot hästar bibehölls, fingo alltid de stackars arma hästkrakarna gå och slita, tills de stupade för vagnen eller, som ofta skedde, blevo liggande emellan två tuvor i hagen och kunde få ligga flera dygn, innan rackaren kom och tog livet av dem, om det ej redan var flytt. - Denna fördom och grymma behandling mot ett av våra förnämsta och trognaste husdjur var nog urgammal. Det heter därom, att hästkött var av forntida svearna mycket omtyckt men för att få bort offren måste våra första kristna lärare predika detta kött såsom avgudiskt, och detta har gått i arv intill våra dagar.

Kropparna efter såväl hästar som andra

203.
2887

Hästslakt.

203

204
2887

204

Havande
kvinnor.

Ben.

självdöda djur fingo ej nedgrävas utan läggas på en öppen plats i hagen till föda åt vilddjuren, isynnerhet åt korparna, ty grovs det ned, troddes det, att korparna fordrade ett annat djur i stället ur ladugården.

Havande kvinnor fingo ej närvara vid slakt eller åse blodet rinna eller djurets dödskamp. Då fick barnet lyte, som kunde bestå av flerfaldiga slag. Förrän "räntan" (inälvorna) voro uttagna och skulle beredas, fick hon ej ha någon beröring med detsamma.

Någon formel eller läsning före slaktet känner jag inte. Vid kastrering av tjurkalvar brukades säga, när det var färdigt: "Stig nu upp och bli snart en oxe för 100 riksdaler!" Sammaledes med föl: "Stig nu upp och bli en bra häst för 300 riksdaler!"

Vid slakt fick man inte "ynka" (beklaga) djurets öde. Då hade det svårare för att dö, utan under djurets dödskamp skulle man vara så tyst som möjligt.

Något ben, som användes att spå med, vet jag intet om. "Kägelbenet", benet emellan knäet och foten efter fäkreatur, tog man reda på och klyvde och tog ut mårgen, som användes att smörja spinnrockar ~~XX~~ med, och längre tillbaka i tiden användes benhalvorna i stället för nuvarande skridskor.

De delar av djuret, som ej användes till

288 205.

mat, var luftstrupen, "morlösan" (matstrupen), mjälten, "femtan-
läppen" (blodmagen) samt blåsan med dess tillhörigheter.

Blodet behandlades på det sätt, att man i Blodkorvs-
ett rent och förtenat kopparkärl öste ett kilo grovt rågmjöl samt en beredning.
näve salt. Så när djuret blev styckat, skulle en person hålla kär-
let under, så att blodet rann i kärlet och samtidigt röra fort med
ett "grötaträ" (klyngig gren), så att blodet ej levrades. Detta fick
ej göras av någon havande kvinna. Så när fjälstren (tarmarna) voro
tömde och renskrapade, blandades lagom mjöl i blodet och östes i
de fjälster, som voro avsedda för svartkorv och kallades svart-
korvafjälster. - Så en del av blodet blandades i mera mjöl till en
hård deg, som ältes ihop till runda bollar och kallades palt.
Sen kokades både korven och palten tillsamman, men kokningen därav
företogs ej förrän dagen efter slaktet, ty fjälstren skulle ligga
i vatten och vattendraga ett dygn. - Så när man lade den första kor-
ven i grytan att koka, så skulle hon fråga: "Är håll hemma?" Då
skulle en annan, som var i köket svara: "Ja!" Så skulle inte korvar-
na gå sönder under kokningen. Till svartkorven användes "korva-
kryddor", timjan och mirrjam, som antingen planterades hemma i
trädgården eller köptes av någon trädgårdsmästare.

Namn på de olika delar^{na} av djuret voro många.

Utom huvud, fötter och kroppen, så var det organen luftstrupen,
"morlösan" (matstrupen), hjärtat och lungan, levern och gallan, nju-

206
2887

206

rarna och blåsan. Tarmarna i sin helhet kallades räntan. När tarmarna voro uttömda och skulle användas kallades de fjälster, och vilka då hade olika namn, såsom svartkorvafjälster, hackematefjälster, rakefjälster, samt efter svin var det isterbandfjälster. Efter fäkreatur kallades magen för vämmen samt nätmagen "kungshättan". Av dessas skinn syddes ihop till svartkorvafjälster. Så var det blodmagen, kallad ~~fent~~anläppen. Den kunde ej användas till mat utan ^{de}kastas ut till fåglarna. Två körtlar vid hjärtat kallades olydingsöron. De skuros ~~w~~ort och kastades till hunden.

Håret av fäkreatur användes till vävnad av hästatäcke, av vilket en del samlades ihop, när man ryktade kreaturen på våren, när de fällde. Räckte **inte det**, köptes av garvaren vad som behövdes, ty så långt jag hört omtalas till ~~waka~~ garvades hudar av garvare. Får och getskinn bereddes i min första barndom av sämskmakare Dahl i Växiö. Garvare var här många på landsbygden då, i Rössvik, i Urshult, i Jät, Kalvvik, Wislanda m.fl. "Fätoet", håret av fäkreatur, kardades tillsammans med blånor av lin samt spanns till garn och vävdes tjocka och bra hästattäcke. Svinhår användes till många olika slag, till stoppning av åkedy-
nor, halsdukar under bogträn på hästselar, till rep i stället för hampa. Så gagnade murarna förr svinhår att blanda i ler, när de rappade murar, för att rappningen skulle sitta fastare. Borst användes mest av skomakare samt till borstar, tagel till pisksnärtar,

Håret av fä-
kreatur.

Svinhår.

2887207

Horn.

207

dammborstar m.m.

Horn togs vara på för att därav göra horn-
skedar, fjällehorn att "fjälla", fylla, korvar med vid slakt. Även
gagnades horn som handtag att hålla i vid årvisen(?), när man årde
jorden. Av horn tillverkades även snusdosor och knappar m.m.

Blåsan efter fäkreatur blåstes upp och tor-
kades. Urinblåsan efter en oxe blåstes upp så stor som en fotboll
och lades däri några ärter för att skramla. Sen användes den av små-
pojkar att leka med och gräla om.

Slaktplatsen måste noga rengöras för blod
och avfall av många skäl. Dels därför att en havande kvinna fick ej
stiga över där som spillts blod. Då fick barnet lyte. Dels där-
för, att om någon trollkvinna fick tag i något av slaktet, kunde
hon tänkas att därmed förgöra kreaturen.

"Tjuyameen" han klyvdes så nära som ett
kvarter. I den grövre ändan för handtag, sen snoddes de två hal-
vorna tillsammans och om handtaget virades svart eller gult
skinn. Sen gagnades de som piskskäft. Det troddes, att om man hade
ett sådant piskskäft, skulle man lättare freda sig för troll och
gastar, när man var ute och färdades om nätterna. De användes även
ofta förr av slagskämpar på marknader och supgille, där ofta slags-
mål förekom.

Vid slakt förekom det alltid, att grannarna

Blåsan.

Slaktplatsen

"Tjuyameen".

2887 208.

208

skickade slaktmat sig emellan, vid fäslakt en svartkorv och en hacke-
korv, vid grisslakt en svartkorv och ett isterband. Likaså skulle
slaktaren ha korv samt kött eller fläsk. Slaktades en kalv, skulle
prästen ha en stek, likaså efter får. Även var det vanligt, att
grannarna bytte kalvstekar med varandra. Slaktaren skulle även ha
75 öre för ett få och 50 öre för grisslakt.

Något av köttet fick ej användas till mat,
förrän det var helt avsvalnadt. Det troddes att tydor och andar,
som möjligtvis fanns i djuret, ej försvunnit, förrän kroppen var
fullkomligt kallnad och stel. I annat fall kunde dessa andar lätt
åstadkomma sjukdomar och farligheter.

Några särskilda slaktbruk vid årsfester, vet jag ej om. På måndagar och lördagar fick ej gärna slakt förekomma. På måndagar, dels därför att inga förberedelser fingo göras på söndagen, och på lördagar därför att svartkorvarna ej fingo kokas på söndagen, ty då var ej "håll" hemma. Fäkreatur skulle helst slaktas i nedan, ty då blev köttet fastare och drygare.

Av talgen stöptes ljus, av ister hackades det bästa och smältes och kallades smalt, vilket användes till kringlor i stället för smör. Det sämsta användes att smörja skodon med.

Så till sist att alla slaktdjur fingo ej någon föda dagen förut utan endast lite vatten att dricka.

Så var det härmed slut. P. Joh. Nilsson.

Skriv endast på denna sida!

Förbjudna
slaktdagar.

Talg, ister.